

Geliş Tarihi: 01.05.2021 Kabul Tarihi: 13.05.2021 Entry Date: 01.05.2021 Accepted: 13.05.2021

Bu makaleyi alıntulamak için/ To cite: ŞENESEN, İsmail (2021). ““Şamanizm”in Bilimsel Kavram Olarak Tanımlanması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s. 52-61.

“ŞAMANİZM”İN BİLİMSEL KAVRAM OLARAK TANIMLANMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Definition of “Shamanism” as a Scientific Concept

İsmail ŞENESEN*

Öz

“Şamanizm” sözcüğünün kavramsal anlamda ne zamandan beri kullanıldığı çok tartışılan bir konudur. Çalışmada, halk biliminin karşılaştırma yöntemi izlenerek, Şamanizm’in kavramsal anlamda bir din olup olmadığı konusu tartışılarak bir sonuca ulaşılmak amaçlanmıştır. Avrupalılar tarafından ortaya atılan “Şamanizm” kavramına iki ayrı anlam yüklenmiştir. Birincisi, Şamanizm’in özünü esrimede değil, inanç dünyası ve uygulamadaki yerel coğrafik özelliklerde görerek dinî bir olguyu işaret eden Sibiryaya ve İç Asya’daki *dar kapsamlı* tanımınıdır. Daha *geniş kapsamlı* olan ikinci tanım ise coğrafik sınırlamalar yapmadan esrime durumunun özünü temel bir kavrama dayandırır. Batılı gezginler tarafından aktarılan yüzeysel bilgilerle dilden dile yayılarak çok tanrılı bir din olarak tanımlanan ve binlerce yıldır var olduğu düşünülen Şamanizm’in bir din olup olmadığı konusunda bir görüş birliği yoktur. Türklerin dinî tarihi üzerine araştırma yapan bazı araştırmacılara göre Şamanizm, gerçek anlamıyla bir din olmadığı halde yayıldığı coğrafyalarda din yerine geçmiş, gökteki ulu ruh Ülgen ile yeraltının güçlü ruhu Erlik ve bunlara bağlı öteki ruhlarla dayanan bir dindir. Bu arada, temelini Avrasya Şamanizm’inin oluşturduğu, görev alanları ve fonksiyonları halk Şamanizm’inden farklı olan neoşamanist (yeni şamanist) olguların günümüzde sayısız şaman gruplarının icrasıyla diğer büyük dinler gibi Amerika ve Avrupa’nın büyük şehirlerinde hızla yaygınlaştığı görülmektedir. İnanç ile ilgili kavramlar bir tek kültür temel alınarak tanımlanamaz. Bir inanç kavramı, başka bir coğrafyaya aktarıldığında farklılıklarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu durumda “Şamanizm, dindir ya da din değildir.” demek nasıl bir din kavramından yola çıkıldığına bağlıdır.

Anahtar Sözcükler: Kültür, Din, İnanç, Şaman, Neoşamanizm.

Abstract

There is an ongoing debate about for how long the term “shamanism” has been used conceptually. In the study, by following the comparison method of folklore. It is aimed to reach a conclusion by discussing whether shamanism is a conceptual religion or not. The views put forward by the Europeans have given two different meanings on the concept of “Shamanism”. The first approach is the narrow-scoped definition in Siberia and Central Asia, which points to a religious phenomenon by seeing the essence of shamanism in the world of beliefs and local geographical features in practice with excluding the mystery of the state of knowing. The second broader definition, on the other hand, bases the essence of the state of knowing on a basic concept without geographical limitations. There is no consensus on whether shamanism is a religion since it is defined by western travelers superficially as a polytheistic religion that spreads through word of mouth for thousands of years. According to some researchers working on the religious history of Turks, although shamanism is not a religion in its true sense, it has been accepted as a religion in the geographies it spread based on Ulgen the great spirit of skies and Erlik the strong spirit of the underworld, and the other souls connected to them. Meanwhile, neo-shamanist (new shamanist) phenomena, the foundation of which is based on Eurasian Shamanism and functions and practices differ from folk shamanism, rapidly gains ground in the major cities of America and Europe today, with the performance of numerous shaman groups. Concepts related to faith cannot be defined on the basis of a single culture. When a concept of belief is transferred into another geography, it is inevitable to encounter differences. In this case, to be able to say “Whether shamanism is a religion” depends on what the concept of religion is based.

Keywords: Culture, Religion, Faith, Shaman, Neo-shamanism.

Giriş

Dünyada ve Türkiye’de Şamanizm ile ilgili çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Araştırmacılar, Şamanizm’in kuramsal anlamda bir din mi yoksa bir inanç sistemi mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bize göre bu sorun ayrıntılı olarak tartışılmamıştır. Konuyla ilgilenen bazı araştırmacılar, Şamanizm’in Türklerin eski dini olduğunu ifade etmiş ama nedeni hakkında herhangi bir somut açıklama getirememişlerdir. Bazı araştırmacılar da bu olgunun bir din değil inanç sistemi olduğunu iddia etmişler fakat nedenlerine yeteri kadar değinmemişlerdir. Yaptıkları araştırmaların adlarını ya da başlıklarını “Türklerin Eski Dini, Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dinleri, Şamanizm vb.” olarak koydukları halde içerikte Şamanizm’in bir din olmadığını söyleyen araştırmacılar da vardır. Bu durum dinler tarihi ile birlikte diğer yan alanların da inceleme alanındaki Türk din tarihinin temel meselelerinden birisidir. Türk din tarihinin oluşum ve gelişim şartları, konunun bilimsel açıdan ele alınırken birden fazla bilim alanının yöntem, veri ve yaklaşımlarından faydalanmayı zorunlu kılmaktadır. “Tarih, coğrafya, sosyoloji, etnoloji, antropoloji, psikoloji, ilahiyat gibi konuyla ilgili bilgi alanları bu çerçevede yararlanılacak alanlardır” (Avcı, 2021: 27).

Günümüzde, “neoşamanizm” kavramının doğmasıyla birlikte Şamanizm’in uygulamaları popüler kültüre de sirayet etmiştir. Bu çalışmada, Şamanizm’in bilimsel bir kavram olarak tanımlanması konusu tartışılacak ve bu tanımlamalar genişletilmeye çalışılacaktır. Şamanizm kavramının ortaya çıkışı, kaynağı ve yayılma alanları da irdelendikten sonra bilim insanları ve

araştırmacıların görüşlerinden yola çıkılarak kavramın özünü “yaşandığı coğrafik özelliklerde” gören *dar kapsamı* ile “şamanın esrimesinde” gören *geniş kapsamı* karşılaştırılıp Şamanizm’in kavramsal anlamda bir din mi yoksa bir inanç sistemi mi olduğu tartışılacaktır. Çalışmada, halkbiliminin karşılaştırma yöntemi izlenecektir.

1. Bir Kavram Olarak Şamanizm

“Şaman” kelimesinin etimolojisi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür: Şamanizm’in kökenini Budizm’e dayandıran ve Güney Asya’da ortaya çıkıp Kuzey Asya’ya yayıldığını söyleyen araştırmacılara göre *şaman* kelimesi Sanskritçe’de “dilenci-rahip” veya “Budist rahip” karşılığındaki “sramana/çramana” Pali dilindeki biçimiyle “samana” kelimesinden Çince’ye “şamen” (bilge kişi) biçiminde geçmiş, Mançu-Tunguzca’da “şaman/haman” şeklini almıştır (Güngör, 2010: 325).

Macar Etnolog Szathmári, (2006: 51-54) Budapeşte’de *Sámánok és Kultúrák*’da yayımlanan “A Samanizmus Etnológiai Definíciójának Néhány Problémája” (Şamanizm’in Etnolojideki Tanımı Üzerine) başlıklı makalesinde¹ Şamanizm’in -Hinduizm veya Budizm gibi- Avrupalılar tarafından ortaya atılmış bir kavram olduğunu ifade eder.

Şamanizm, bilimsel kaynaklarda kavramsal açıdan biri *dar*, diğeri *geniş* olmak üzere iki ayrı anlamda yer alır. Kamçatka yarımadasından başlayarak bütün Kuzey ve Orta Asya, Kuzey Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Kore ve Japonya’yı içine alan geniş bir coğrafyada çok eski çağlardan beri uygulanan çeşitli tekniklerin ortak adı olan Şamanizm’in farklı tanımları yapılmıştır. Genellikle Ural-Altay halklarıyla ilişkilendirilen Şamanizm, evrimci teoriler doğrultusunda bilhassa Rus ve İskandinav araştırmacıları (S. A. Tokarev, L. P. Potapov, J. Stadling, I. Paulson, A. Hultkrantz) tarafından “animizmin bir sonraki aşaması, tabiatın kişileştirilmesini esas alan, düalist ruh ve dünya görüşüne dayalı bir inanç sistemi” olarak tarif edilmiştir. Özellikle Sibiry Şamanizmi’ne yönelik yeni bir teori geliştiren R. N. Hamayon ise Şamanizm’i av ile avcı ilişkisine atıfla açıklamıştır (Güngör, 2010: 325).

Şamanizm’in Sibiry ve İç Asya’daki tanımı *dar* kapsamlıdır. Kavramın buradaki kullanımı dinî bir olguyu işaret eder (Hoppál, 1994: 11). Şamanizm kavramının halkbilimindeki kullanımı çoğunlukla Hultkrantz’ın (1973: 25-37) ve László Vajda’nın (1959: 456-485) ifade ettiği gibidir. Diószegi’nin (1962: 13) Şamanizm’de “değişimi varsayan” yaklaşımı, Sibiry

---

¹ Söz konusu yazı Türkçeye Hüsnü Çağdaş Arslan tarafından çevrilmiş ve yazı henüz yayımlanmamıştır.

dışında, benzer biçimleri içerisinde, görülen en iyi örneklerden biridir. Bu yaklaşım, Şamanizm'in özünü esrimede değil, inanç dünyası ve uygulamadaki yerel coğrafik özelliklerde görür. Buna göre; Şamanizm'in inanç dünyası ve uygulamadaki özellikleri, yaşadığı coğrafi bölgelere göre farklılık gösterir.

Yukarıdaki yaklaşıma göre daha *geniş* kapsamlı olan ikinci yaklaşım ise coğrafik sınırlamalar yapmaz. Bu görüş, esrime durumunun özünü temel bir kavrama dayandırır. Şamanın esrime durumundaki iletişimi bu inanç sisteminin en önemli niteliklerden biridir. Bu durum, ruhlar âlemiyle insanlık âlemi arasında bir köprü vazifesi görür. Buna göre; bir topluluğun din adamı, faaliyetlerinin bir kısmını esrime yoluyla tamamlıyorsa Şamanizm'den bahsedilebilir (Eliade, 1964: 22). Bununla birlikte Şamanizm'in bu yorumu, yeryüzündeki birçok toplumda var olan "büyüsel dünya" imajından ve uygulamasından ayırt edilebilir (Eliade, 1996: 377). Vitebsky, (1996: 6) bu kavrama falcıları, kâhinleri ve büyücü-sağaltıcıları da ekler. Bu yaklaşım, Şamanizm kavramına daha *geniş* bir bakış açısı kazandırır.

2. Şamanizmin Ortaya Çıkışı, Kaynağı ve Yayılma Alanları

Şamanizm kavramının ne zamandan beri kullanıldığı çok tartışılan bir konudur. Diószegi, avcı-toplayıcı yaşam tarzıyla birbirine bağladığı bu dinî biçimin kökenini, neolitik toplumlar devrinde yapılmış mağara resimleri ve genelde şaman olarak yorumlanan -derinlerde bulunan birkaç figüre dayanarak- Neolitik Çağ'a ya da Tunç Devri'ne götürür (Eliade, 1994: 22-23). Ancak bazıları, buna kuşkuyla yaklaşır. Sibiry'a da M.Ö. I. bin yıl Tunç Devri'nde yapılan kaya resimleri şamanları tasvir eder (Okladnyikov ve Martinov, 1983: 24-29). Şamanizm'i, neandertal döneme kadar götüren oldukça iddialı teoriler de vardır. Ancak Şamanizm'in gerçek anlamda Taş Devri'nde ortaya çıktığını savunan teoriler de vardır. Bu görüş daha geçerlidir. Çünkü kaya resimlerindeki büyücülerin yâni şamanların tasvirlerine sadece Sibiry'a da değil başka coğrafyalarda da rastlanır (Nougier, 1990: 26; Broby-Johansen, 1979: 28-30). Diószegi, (2006: 29-37). Dünyadaki hemen hemen her ilkel kültürde Şamanizm'e benzer unsurlar bulunduğunu söyler. Fakat bu öğelerin tamamını Şamanizm'le bağdaştırmaz. Bu iki bakış açısının da kendine göre kabul edilebilir ilkeleri vardır.

Y. Ziya Yörükan'a göre (2006: 147) Şamanizm, bütün dinlerden önce de vardı. Hatta Şamanizm'in izlerini daha sonra ortaya çıkan dinlerde de görmek mümkündür. Bazı araştırmacılara göre de Şamanizm, eski çağlarda güneydeki anaerik kültürlerden doğup Budacılık yardımıyla kuzey halkları arasında yayılmıştır. Bu inancı ilk kez Türk, Moğol,

Tunguz kavimleri benimsemiştir. Sonradan Budizmi, Hıristiyanlığı veya İslamiyet'i benimseyen kavimlerde de kendisine yer bulmuştur. Günümüzde, Çin, Hint, İran, İskit kültürleri de şaman kültür dairesi içerisinde de yer alır. Ayrıca Orta Asya'da yaşayan birçok Türk boyunun dışında Moğol, Samoyet, Koryak, Yenisey, Eskimo, Mançu, Kuzey ve Güney Kore halkı, Kuzey Amerika yerlileri arasında, Grönland Eskimolarında şaman kültürünün izleri halen yaşamaktadır (Rayman, 2003: 89).

Şamanizm'in Sibiryalı ve İç Asyalı halkların dinsel pratiklerinde görülen en tipik biçimi, halk bilimsel eserlerde yer almaktadır Diószegi, (2006: 29-37) farklı kıtalardaki esrime, davul, dünya ağacı, üç bölümlü dünya imajı vb. gibi benzer dinsel olguların Asya'daki özgün dinsel motifleri tam olarak yansıtmamış olmasını bununla açıklar. B. Szathmári'ye göre (2006: 51-54) Şamanizm kavramı, ilk kez Asya'da ortaya çıktığı için kavram tanımının Asya'daki motiflerle inşa edilmiş olması doğaldır. "Şamanizm'in Güney Amerika formu daha önce yazılıp da varyantları Şamanizm'in mihenk taşlarına dönüşseydi ne olurdu?" sorusu, dikkate alınması gereken bir sorudur. Bu nedenle Şamanizm kavramının Asya formu doğal olarak eksik ya da sıra dışı bir gerçeklik olarak nitelendirilebilir. Bu durumda, pek çok yerel saptama gibi bu saptamanın da keyfi kalacağı yâni bilgi kuramı açısından şüpheli hâle dönüşebileceği görülmektedir. Eğer Şamanizm genetik olarak Asya'dan yayılmış dinsel bir olgu olsaydı Szathmári'nin de dediği gibi yukarıdaki yaklaşım geçerli olabilirdi. Bu yüzden, Şamanizm'in çıkış noktasının Asya olup olmadığı bilimsel olarak kanıtlanamadığı için, kavramın köken sorununu coğrafik bölgelerden hareketle çözmeye çalışmak hatalı olacaktır.

Şamanizm'in en karmaşık biçimine Asya'da rastlandığı doğrudur. Çünkü şamanın en kapsamlı işlevine burada ulaştığı görülür. Ancak bu durum, bilimsel bir sınıflandırma yapmak için yeterli değildir. Asya'daki Şamanizm, asıl Şamanizm sayılsa bile farklı kıtalarda tespit edilen benzer ritüellerin buradakilerle bire bir benzerlik göstermediği görülür. Şamanizm'in büyük dünya dinleri gibi kendi içinde bütünsellik gösteren bir din olarak nitelendirilebilmesi için herhangi bir etnik grup ya da kıta için arz ettiği değerlerin aynı olması gerekir.

Bu durumda Şamanizm olgusu için de herhangi bir halkın ya da bölgenin kültürel formundan hareket etmeden genel bir tanım yapmak daha yerinde olacaktır. Asya'da da bazı Şamanist uygulamalar arasında büyük farklar gözlenebilmesi, yukarıdaki fikri destekleyen diğer bir kanıttır. Toplumlar, sadece din adamlarını farklı sözcüklerle adlandırmaz; aynı zamanda farklı imajlar ve inanç varyantları ile yaşarlar. Bu durum şamanlarda da böyledir. Çoğu zaman Sibiryalı araştırmacılar bile inceledikleri etnik grubun dinini Şamanizm olarak

adlandırmazlar. Edit Vértés'in (1990: 6) Obi-Ugorları hakkında yazdığı monografisinde, Karjalainen'e atıfta bulunarak bu halklara Şamanist demediği görülür. Şamanizm'in, detaylı bir biçimde incelenirse, sadece Asya dışında değil Sibiry'a da da problemlili bir kavram olduğu görülür. Ortak tarihî kökeni olmayan Şamanizm'in kendisiyle herhangi bir ilişkisi olmayan Hristiyanlık, Budizm ya da İslâm gibi dinlerle aynı anlamda sayılamayacağı da ortadadır (Szathmári, 2006: 51-54).

3. Şamanizm Din midir İnanç Sistemi midir?

Şamanizm kavramı, ilk olarak Batılılar tarafından çok tanrılı bir din olarak tanımlanmış ve yine Batılı gezginler tarafından aktarılan yüzeysel bilgilerle dilden dile yayılmıştır. Binlerce yıldır var olduğu düşünülen Şamanizm'in bir din olup olmadığı konusunda bilim insanlarının çeşitli fikirleri vardır. A. Ohlmarks'a göre Şamanizm gerçek anlamıyla bir din olmadığı halde yayıldığı coğrafyalarda din yerine geçmiştir. W. Schmidt, Tanrı düşüncesinin kaynağını araştırırken şamanlığı, gökteki ulu ruh Ülgen ile yeraltının güçlü ruhu Erlik ve bunlara bağlı öteki ruhlara dayanan bir din olarak değerlendirir (Meydan Laurousse, 1973: 714). A. Yaşar Ocak'a göre, (2000: 73) Şamanlığın inanç yönü incelendiğinde Şamanizm'in Türkler arasında daha önceki dönemlerde görülen atalar kültü, tabiat kültürleri ve Gök Tanrı inancı ile Budizm, Manihaizm gibi dinlerin inanç ve uygulamalarının birleşimi olduğu görülür. Bu nedenle, Türklerin dinî tarihi üzerine araştırma yapanlar, önce eski Türk inançlarını Şamanizm olarak algılamışlar ve büyü sistemine dayanan Şamanlığın eski Türk dini olduğunu ileri sürmüşlerdir (Örneğin, Wilhelm Radloff). Öte yandan M. Fuad Köprülü (1996: 1) Şamanizm'i bir din olarak kabul etmiş, Orta Asya Türk-Moğol Şamanizminin Yesevî, Rifâî, Kalenderî, Haydarî, Bektaşî ve Torlakî gibi İslâm tarikatları üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

A. İnan ise (1973: 6940) bu konu üzerinde ilk çalışma yapanların çoğunun Şamanizm'i bir din olarak kabul etmediklerini belirtir. Onlara göre Şamanizm "âdet ve örflerden" ibaret olup bildiğimiz anlamda din olamamıştır. M. Hoppál da (2012: 21) Şamanizm'i, sözcüğün geleneksel anlamı itibarıyla, bir din olarak değil bir inanç sistemi olarak nitelendirmiştir. Tarafsız bir kavram olarak düşünülse de "inanç" sözcüğünün bir nebze küçültücü anlam içermesinden dolayı bazıları için bu tanımlama yanlış anlaşılmalara neden olmuştur. Böyle bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için "inanç" sözcüğünü burada "İkna olmuşluk mertebesindeki bir bilinç" olarak tanımladığını söyler. Çünkü şamanların gücüne inananlar (başka şekilde inanmalarının mümkün olamayacağından dolayı) şamanın gücünü yardımcı ruhlardan ya da atalarından aldığını derin bir inançla kabul ediyor; hatta biliyorlar. Başka bir

deyişle, Şamanist halkların şamanın gücünü pek çok kereler tecrübe etmiş olmalarından dolayı Şamanizm dışarıdan inanç gibi görünen, içeriden bakıldığında ise derin bir ikna olmuşluğu yansıtan kavramsal bir evrendir.

Eliade'a göre de (1997: 259) Şamanizm bir din değildir. Şamanizm, amacı benzer olmakla birlikte, görünmeyen ruhlar âlemiyle irtibat kurmak ve toplumsal aktiviteleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmek olan coşku ve tedavi ile ilgili metotlar bütünüdür. Kavramın yaşamı boyunca hiçbir Şaman veya şamanik unsurla karşılaşmayan Eliade tarafından ortaya konulan bu kullanımı, din tarihi ve kültürel antropoloji literatüründe de yaygındır.

4. Günümüzde Neoşamanizm ve Neoşamanistler

Bazı kültürel öğeler, zaman içerisinde değişebilir ya da yerlerini başka unsurlara bırakır. Ancak soyut kültürün inanç ile ilgili bölümlerinin değişimi daha yavaş olur. Çok eski bir geçmişi olan Şamanizm'in de varlığını bu şekilde koruduğunu düşünüyoruz. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Şamanist halklar, dinî uygulamalarını ortak bir din adamına ya da kutsal bir belgeye bağlı kalarak yerine getirmezler. Şamanizm kavramı bu anlamda da örnek bir kavramdır. Farklı formları, genellikle birbiriyle genetik olarak ilişkili değildir. Böyle olmakla birlikte, söz konusu kültürün içindeki inanç fonksiyonları aynıdır. Bu din olgusu, Malinowski'nin işlevselci bakış açısından yola çıkılarak incelenecek olursa farklı kıtaların şamanistik dinsel uygulamalarında ortak toplumsal işlevler bulunabilir.

Eliade'ın “Şamanizm ve Esrimenin Arkaik Teknikleri” adlı eseri 1951'de yayımlandıktan sonra Şamanizm Batı'da yeniden irdelenmiş, özellikle Kuzey Amerika'da 1960'tan sonra Şamanizm'le ilgili yeni bir dönem başlamıştır. Buna paralel olarak da ortaya “Neoşamanizm (Yeni Şamanizm) ya da Şehir Şamanizmi” diye bir kavram çıkmıştır.

Bu kavram, günümüzde özellikle Castañeda (Castañeda, 1991) ve Harner'dan (Harner, 1997) sonra, sayısız şaman gruplarının icrasıyla diğer büyük dinler gibi Amerika ve Avrupa'nın büyük şehirlerinde hızla yaygınlaşmaktadır. Ancak Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan bu hareketin temelini yine “Avrasya Şamanizmi” oluşturur. Bu durumda, farklı halkların inanç dünyalarına ait uygulamaları alan şehir şamanlarının ortaya koyduğu bu neoşamanist (yeni şamanist) olgular, kaynakları ortak olan halk Şamanizmi ile bir sayılabilir (Szathmári, 2006: 51-54). Görev alanları ve fonksiyonları halk Şamanizm'inden tabii ki farklıdır.

Neoşamanistler, değişik halkların Şamanizm ile ilgili geleneklerini yeniden canlandırmak için yoğun bir çaba sarf etmektedirler.

Batı kamuoyunun Şamanizm'e bakış açısı giderek genişlemektedir. Asya ve Amerika kökenli uygulamalar, böyle halkların ritüellerine genellikle birdenbire gelir. Avrupa ve Amerika'daki aktivistlerin yerel kültürlerinden kayıp şaman geleneklerini yeniden canlandırmaya çalışmaları hayli ilginçtir. Bu durumda, söz konusu halk geleneğinin sadece Şamanistik uygulaması canlandırılmış olmaz. Bunun yanı sıra o halk, genellikle bazı dinlerde olduğu gibi Şamanizm'in biraz folklorik, biraz da yardımcı bilgilerini devralır (Szathmári, 2006: 51-54).

Sonuç

Şamanizm'le ilgili Batı uygarlığı kuramları ya da farklı kültürlerin değişik çözümlenmeleri ayrıcalıklı veya birbirinden üstün sayılamayacağı gibi öncelikli de değildir. Dolayısıyla dışarıdan bakıldığında farklı toplumların değişik kültürel çözümleri birbirleriyle eşittir. Herhangi bir kültür dairesi içerisinde yaşayan bireyler, doğal olarak, en uygun yaşam biçiminin kendi yaşayışları olduğunu düşünebilirler. Örneğin; Hegel'in farklı kültürlerin bir çeşit yön değiştirme sonucu ortaya çıkmış olabileceğini ima ederek Antik Yunan'ı insanlığın başlangıç dönemi sayması Szathmári'nin de belirttiği gibi sübjektif bir tarih anlayışıdır. "Şamanizm" kavramını dar anlamda yorumlayanlar bu tip bir anlayışı ima etmemişlerdir. Çünkü böyle bir iddia, sonuçta bir tür etno-merkezciliğe dayanır. Kültürel antropoloji, bilimsel olmayan bu görüşü büyük bir hata kabul ederek reddeder. Bu durum, modern ve karşılaştırmalı araştırmalar ışığında, insan kültürünün birçok formunda çözülebilir.

İnanç ile ilgili kavramlar da bir tek kültür temel alınarak tanımlanamaz. Bir inanç kavramı, başka bir coğrafyaya aktarıldığında farklılıklarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Örneğin, bir dinin tanımladığı Tanrı'nın, karşılaştırmalı din araştırmalarında temel olarak ele alınması ve diğer dinlerdeki Tanrı düşüncesinin buna bağlı olarak tarif edilmesi doğal olarak hatalara neden olacaktır. Büyük dünya dinleri Şamanizm'in aksine kutsal kitaplarıyla emreder ve ortaya çıktıkları kültürlerde birbirine benzer uygulamalar yapar. Bu, kaynak da işleyiş de ortaktır anlamına gelir. Bu durumda, Şamanizm bilimsel anlamda üniform (muntazam, bir kararda) bir din sayılamaz. Ancak değişik halkların dinî uygulamalarının ortak unsuru olarak "şaman" din adamı tipi olarak kabul edilebilir.

Nerede ortaya çıktığı dahi bilinmeyen bir inanç olgusunun, bölgesel temelde tanımlanarak, din olarak nitelendirilmesinin doğru olmadığı açıktır. Böyle bir niteleme, iç esası ya da işlevi etkileyen bir saptama olur. Bu, farklı alanlarda da araştırılabilir. Örneğin, Hristiyanlığı Filistin'deki bir dinsel olgu gibi değerlendirmek mümkün değildir. Onun özü İsa öğretilerinde kesin olarak kavranabilir. Şamanizm'in ortaya çıktığı yer kesin olarak belirlenemediği için burada yapılacak keskin bir yerel tiplendirme olanağı çok kısıtlıdır.

Szathmári'nin de dediği gibi “Şamanizm, dindir ya da din değildir” demek nasıl bir din kavramından yola çıkıldığına bağlıdır. Din saptaması büyük dinlere, özellikle İslam'a veya Hristiyanlığa dayandırılırsa Şamanizm bir din sayılamaz. Ancak dinin geniş anlamı yani kriteri deneyüstü olan tanımından hareket edilirse din sayılabilir.

Dünya dinleri hakkında en ufak fikirleri ve bilgileri olmayan Asya halkları, tarihleri boyunca sayısız dinî unsuru birbirlerinden devraldıkları için bu halkların kendilerine ait Şamanist uygulamaları da birbirine benzer. Bu yüzden Şamanizm'de diğer dinlerdeki geleneklerden bahsedilememektedir. Ancak diğer dinlerde Şamanist unsurların izlerine rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, Şamanizm kavramının özünü esrime değil, inanç dünyası ve uygulamadaki yerel coğrafik özelliklerde gören *dar* saptamanın doğru ve bilimsel olmadığına; esrime durumunun özünü temel alan *geniş* Şamanizm kavramının ise yerinde, kapsayıcı ve kullanılabilir bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

AVCI, Cevdet (2021). “Türk Halk İnanışları Çalışmalarına Bir Yaklaşım Denemesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 14 (77), s. 21-27.

CASTAÑEDA, Carlos (1991). *Don Juan Tanıtması*. Budapest: Gondolat Kiadó.

DÍOSZEGI, Vilmos (2006). “Samanizmus”, *Sámánok és Kultúrák*. Budapest: Gondolat Kiadó, s. 29-37.

DRURY, Nevill (1994). *Sámánok, Látnokok*. Budapest: Édesvíz Kiadó.

ELIADE, Mircea (1974). *Le Chamanisme et Les Techniques Archaïques de L'extase, Paris:1951; a.mlf., Traité D'histoire Des Religions*. Paris, s. 62-66.

ELIADE, Mircea (1964). *Shamanism: Archaic Techniques of Extasy*. New York: Pantheon Books.

ELIADE, Mircea (1994). *A Vallási Hiedelmek és Esmék Története I*. Budapest: Osiris.

ELIADE, Mircea (1997a). *A Jóga, Európa*. Budapest: Yyy.

- ELIADE, Mircea (1997b). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- GÜNGÖR, Harun (2010). *Şamanizm, İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, s. 325-328.
- HARNER, Michael (1997). *A Sámán Útja*. Budapest: Édesvíz Kiadó.
- HOPPÁL, Mihály (1994). *Sámánok-Lelkek és Jelképek*. Budapest: Helikon.
- HOPPÁL, Mihály (2006). *Szathmári, Botond ve Takács, Adam*. (ed. Sámánok és Kultúrák). Budapest: Gondolat Kiadó.
- HOPPÁL, Mihály (2012). *Avrasya'da Şamanlar*. (çev. B. Bayram ve H. Ş. Ç. Çapraz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HULTKRANTZ, Ake (1973). *A Definition of Shamanism*. Yyy, Temenos, s.25-37.
- İNAN, Abdülkadir (1973). *Şamanizm Üzerine Notlar*. TFA, İstanbul, C.15.
- JOHANSEN, Rudolf Broby (1979). *Északi Sziklarajzok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (1996). "Türk-Moğol Şamanizminin Tasavvufi İslâm Tarikatları Üzerindeki Etkisi", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 1, s. 1-8.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi* (1973). İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat.
- NOUIGER, L. R. (1990). "Az Öskori Müvészete", *In A Müvészet Kezdetei*. Budapest: Corvina.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2000). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- OKLADNYIKOV, Alekszej ve A. I. Martinov (1983). *Szibériai Sziklarajzok*. Budapest: Corvina.
- RAYMAN, Hayrettin (2003). "Yozgat Yöresinde Bazı Şamanik ve Kozmogonik İnançlar", *Milli Folklor Dergisi*, S. 60.
- SZATHMÁRI, Botond (2006). "A Samanizmus Etnológiai Definíciójának Néhány Problémája", *Sámánok és Kultúrák*. Budapest: Gondolat Kiadó, s. 51-54.
- VAJDA, L. (1959). "Zur Phäseologischen Stellung des Schamanismus", *Ural-Altäische Jahrbücher*, 31, s. 456-485.
- VÉRTES, Edit (1990). *Szibériai Nyelvrokonaink Hitvilága*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- VÍTEBSKY, Piers (1996). *A Sámán*. Budapest: Magyar Könyvklub-Helikon.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.